

# VILKMERGĖS KULTŪROS LOPŠYS

## Metų sukaktys

Sukako 60 metų, kai 1960 m. sausio 1 d. Šiaurės Kazachstano srityje Mamliuto rajone gimė Alvydas Padriežas, liaudies muzikantas, literatas. Nuo 1979 m. gyvena Ukmergėje. Kaimo kapelos „Provincija“ įkūrėjas ir vadovas.

\*\*\*

Sukako 115 metų, kai 1905 m. sausio 2 d. Andrioniškio kaime Anykščių rajone gimė rašytojas Antanas Biliūnas. 1919–1925 m. jis mokėsi Ukmergės gimnazijoje, 1926–1941 ir 1944–1946 m. dirbo pedagoginį darbą Ukmergės mokyklose ir mokytojų seminarijoje. Mirė 1970 m. sausio 16 d. Vilniuje.

\*\*\*

Prieš 95 metus, 1925 m. sausio 4 d., Juodausių kaime Lyduokių seniūnijoje gimė Zigmantas Zinkevičius, mokslininkas, lietuvių kalbininkas, baltistas, lietuvių kalbos istorikas, habilituotas daktaras, profesorius. Mirė 2018 m. vasario 20 d. Vilniuje.

\*\*\*

Prieš 225 metus, 1795 m. sausio 4 d., Hamburge gimė Stanislovas Feliksas Kosakovskis, trečiasis Kosakovskių Vaitkuškio dvaro valdytojas, Naktikovo herbo bajoras, grafas. 1857–1862 m. suprojektavo ir perstatė neogotikinius Vaitkuškio dvaro rūmus. Mirė 1872 m. gegužės 26 d. Varšuvoje.

\*\*\*

Prieš 40 metų, 1980 m. sausio 4 d., Ukmergėje gimė Karolis Širvinskas, dvasininkas klierikas, literatas. Po mirties sudarytos ir išleistos dvi jo poezijos knygos. Įsteigta K. Širvinsko vardo premija, kuria paskatinami literatai, ir labdaros ir paramos fondas „Baltasis balandis“, remiantis jaunuosius poetus ir kitus talentus. Mirė 2001 m. liepos 24 d. Palaidotas Anykščių rajono Kunigiškių kapinėse.

\*\*\*

Prieš 120 metų, 1900 m. sausio 13 d., Grauziečių kaime Ukmergės rajone gimė Juozas Katinas, kunigas, švietėjas, literatas, dramaturgas. Išleido kelias brošiūras teologijos klausimais. Paskelbė eilėraščių ir draminių kūrinių, pasirašydamas juos Rimbaudo slapyvardžiu. Mirė 1985 m. vasario 14 d. Kulvoje, Jonavos rajone. Palaidotas Jonavos rajono Kulvos bažnyčios šventoriuje.

\*\*\*

Prieš 75 metus, 1945 m. sausio 13 d., Ukmergėje gimė Algirdas Ražinskas, literatas poetas, leidėjas, kultūros organizatorius, Anykščių rajono literatų klubo „Marčiupys“ narys.

Vlodo Šlaito viešosios bibliotekos inf.

SPAUDOS,  
RADIJO IR  
TELEVIZIJOS  
RĖMIMO  
FONDAS



## „Gaono kodo“ autoriui neįdomūs tie, kuriems įdomi žydų istorija

Zita KRIAUCIŪNIENĖ  
Želvos gimnazijos muziejaus vadovė

Ryčio Sabo romano „Gaono kodas“ pasirodymas buvo itin džiugi žinia vieno mažo miestelio – Želvos – gyventojams.

Naujojo kūrinio pasakojimo epicentre, kaip teigė romano recenzentas ir apžvalgininkas R. Valatka, – Želvos miestelis.

Šio naujojo romano meninėje erdvėje įpinti Želvos žydų gyvenimo ir mirties vaizdai, paremti šalies, šio krašto įvykiais. Nors pats autorius teigia, kad jo užduotis buvo papasakoti istoriją tų, kurių niekas neprisimena, tačiau jis pats nepasivargino prisiminti tų, be kurių tekstų ir darbų šio romano gal ir nebūtų. Nesmagiai pasijutau, kai knygoje aptikau ištraukų iš savo tekstų, o mano miestelis romane vaizduojamas ne pačiomis gražiausiomis spalvomis.

Romano autoriaus nepažįstame, bet įsivaizduojame kaip jauną, drąsų, lakios vaizduotės, talentingą žmogų, sugebėjusį per trumpą laiką parašyti intriguojantį romaną. Kartu prie „želvietiškosios“ romano dalies jaučiamės prisidėję ir mes, Želvos žmonės, nes esame bene vieninteliai savo krašto istorijos tyrinėtojai, nuolat dalijęsi savo ieškojimais ir atradimais dešimtyje parašytų knygų, publikacijose

spaudoje, internetinėje erdvėje.

Miestelio žydų istoriją gaiviname nuo 1998 metų, kai pradėjome savo švietėjišką veiklą vietos vidurinės mokyklos (dabar – gimnazija) muziejuje.

Savo atradimais visada dalijomės su mūsų krašto žmonėmis, su visais į savo tėvų, senelių, protėvių gimtinę atvykstančiais litvakais.

Pažinties ir bičiulystės gijos sieja mus su želvietiškos kilmės žydais iš Paryžiaus, Niujorko, Tel Avivo, Kalifornijos, Pietų Afrikos, Rumunijos, Izraelio, Jungtinės Karalystės, su buvusių Želvos piliečių Pazol, Klabinų, Laferių, Klugų, Geviserių, Stokolių, Greisų, Haknerių, Volfsonų giminėmis... Atvyksta jie į savo giminės protėvynę su šventa misija – ieškoti paliktų pėdsakų. Sulaukiame iš jų dėkingumo malonės, dėkojant už kilnumą...

O dabar su pagarba ir dėkingumu autoriui už mūsų želvietiškos temos plėtojimą romane drįstame teigti, kad autorius naudojo mūsų tekstais, kurių daugelis mūsų ar kitų buvo publikuoti internetinėje erdvėje.

Pirmausia – knygele apie Želvos žydus „Kai nebelieka net vardų“ (Z. Kriaučiūnienė, R. Povylienė, Ukmergė, 2009).

Nukelta į 8 p.

## Minima Holokausto aukų atminimo diena



Žydų žudynių vieta Pivonijos šile.

Gedimino Nemunaičio nuotr.

Sausio 27 dieną minime Holokausto aukų atminimo dieną, ji šiemet siejama kartu su 75-osiomis Aušvico (Osvencimo) mirties stovyklos išvadavimo metinėmis.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir Ukmergės rajono savivaldybė kviečia dalyvauti Pasaulio žydų kongreso iniciuotoje pasaulinėje akcijoje „Mes prisimename“.

Akcijos dalyviai kviečiami nusifotografuoti su užrašu „Mes prisimename“ arba „We remember“ ir dalytis savo nuotraukomis socialiniuose tinkluose, naudojant

grotažymes #MesPrisimename ir #WeRemember.

Daugiau apie akciją – [www.were-member.worldjewishcongress.org](http://www.were-member.worldjewishcongress.org).

Sausio 27 d. visi kviečiami aplankyti žydų žudynių vietas Ukmergės rajone bei pagerbti Holokausto aukų atminimą – uždegti žvakutę ar pagal žydų tradicijas padėti akmenį.

SPAUDOS,  
RADIJO IR  
TELEVIZIJOS  
RĖMIMO  
FONDAS



## „Vilkmergės kultūros lopšys“

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas finansavo mūsų parengtą projektą „Vilkmergės kultūros lopšys“, tad vėl turėsime progos skleisti žinias apie kultūrą ir Ukmergės istoriją.

Projektą modeliuosime iš dviejų dedamųjų: viena turinio dalis – Ukmergės žydų kultūrinis palikimas, kita – pripažinimo sulaukę mūsų krašto tautodailininkai.

Lietuvių ir žydų kultūra išsūpuota viename Ukmergės, kadaise Vilkmergė vadintos, lopšyje. Šiuo tikslu Ukmergėje buvusiam žydų pastate neseniai įkurtas Tolerancijos centras, kuriame veikia žydų bendruomenė bei puoselėjamos tautodailininkų kūrybinės veiklos.

Projekto sumanymą padiktavo tai, kad Seimas 2020 metus paskelbė Lietuvos žydų istorijos metais. Šie metai taip pat paskelbti Tautodailės metais.

Ir viena, ir antra – Ukmergės regionui labai artima ir reikšminga. Iki Antrojo pasaulinio karo Ukmergė buvo žydų miestas. Šios tautos kultūros svarbą regime kasdien žvelgdami į architektūrinius statinius. Projekto temomis sieksime puoselėti žydų kultūrą kaip neatskiriamą mūsų miesto istorijos dalį ir rūpinsimės jos tęstinumu. Rašydami apie žydų kultūrą populiarinsime Lietuvoje gyvenančių tautų etninės kultūros paveldą, skatinsime jų kultūrinę šviečiamąją veiklą.

Kiekvieną ketvirtį savo publikacijose skaitytojus supažindinsime su iškiliausiais Ukmergės krašto



tautodailininkais.

Rašydami pasirinktomis temomis prisidėsime prie Ukmergės krašto gyventojų nacionalinės savimonės, etnokultūrinės tapatybės, istorinės atminties stiprinimo. Viešai įprasminsime nacionalinės kultūros paveldą, etinių ir dvasinių vertybių sklaidą.

Šiam projektui parinkome originalias ir ligi šiol nenagrinėtas temas, pritraukėme naujų konsultantų ir autorių.

Projektą viešinsime tinklalapyje [ukznios.lt](http://ukznios.lt).

## Gyvenimą paskyrė žmonių dvasiškumo ugdymui

Sausio 2 d. suėjo 100 metų nuo mūsų kraštiečio kunigo Mykolo Marijono Petkevičiaus gimimo.

„Savo gyvenimą jis paaukojo žmonių dvasiškumo ugdymui, Tėvynės ir Dievo meilės skiepijimui, paskyrė savo gyvenimą pastoraciniam darbiui tiek Lietuvoje, tiek Sibire“, – laiške mūsų redakcijai apie M. M. Petkevičiaus asmenybę rašo buvusi parapijietė mokslų dr. Jaunė Senutaitė.

1920 m. sausio 2 d. būsimas kunigas gimė Vaiškūnų kaime, Gelvonų valsčiuje, Ukmergės apskrityje.

Širvintose baigė 4 klases, o 1938 m. – Ukmergės gimnaziją. 1941–1943 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. 1942 m. įšventintas kunigu. 1943 m. vasarą paskiriamas vikaru į Jiezną, netrukus – į Kaišiadorių katedrą, kur įgyja didelį jaunimo autoritetą. 1944 m. rudenį Kaišiadorių gimnazijoje suorganizavo ateitininkų būrelį, kuris veikė iki 1945 m. gegužės. Jo nariai pa-

laikė ryšius su Didžiosios Kovos apygardos partizanais.

Šie ryšiai sovietų buvo išaiškinti, todėl kunigui pasidarė pavojinga likti Kaišiadoryse. Kurį laiką gyveno nelegaliai. 1946 m. vasarą buvo išvykęs į partizanų būrio vietą ir palaidojo užmuštą partizaną Valiūną. Tais pačiais metais įgijo fiktyvų pasą ir tapo Pranu Tamošaičiu, platino pagrindinį leidinį „Už tėvų Žemę“.

1946 m. dirbant Panevėžio vyskupijos Linkuvos parapijoje, saugumo buvo susektas ir 1948 m. rugpjūčio 10 d. suimtas. Pateikiami visi kaltinimai, išaiškinama suklastoto paso istorija. 1948 m. pabaigoje nuteistas 25 m. lagerio „už dalyvavimą antisovietiniame nacionalistiniame būryje“.

1956 m. bausmė jam buvo sutrumpinta, jau galėjo grįžti į Lietuvą, tačiau nuvažiavo pas tėvus į Krasnojarsko sritį. Dirbo statybos valdyboje, paskui vyr. buhalteriu.

Nukelta į 8 p.

## IŠ PRAEITIES

„Tęsėsi Pirmasis pasaulinis karas. Mes, kaip ir kitos šeimos, caro valdžios ištreptos iš namų, vokiečiams okupavus Kauno guberniją, grįžome namo (į Ukmergę). Kaip užsidirbti, arba kaip tuo metu buvo priimta sakyti „pasidaryti gyvenimą“, buvo pagrindinis didžiulio grįžusiųjų į miestą žydų šeimų rūpestis. Tremtis, vokiečių okupacija sujaukė nusistovėjusį, per daugelį metų susiklosčiusį gyvenimą. Su šaknimis buvo išrauti, sugriauti ekonominiai gyvenimo pamatai. Viską reikėjo pradėti iš pradžių. Karo ir tremties suteiktos žaizdos kraujavo ir maudė, ypač tiems, kurie neteko savo artimųjų, maitintojų. Vargas laužė senas, laiko patikrintas, pamatinės moralines vertybes.“

Visuomeninės mokyklos daugiau nebeegzistavo. Jų vietą turtingose šeimose užėmė privatūs mokytojai, o neturtingų šeimų vaikai ir jaunimas tuo metu buvo įtrauktas į įvairius „gyvenimo darymo“ reikalus. Jų auklėjimu ir mokslais mažai kas rūpinosi. Viskas lyg ir pakibo ore.

Netoli nuo namų mes atidareme nedidelę maisto prekių parduotuvę. Produktų prekybai gaudavome iš kareivių parduotuvių. Tekdavo žemintis, duoti kyšius. Žinoma, kad tai buvo šlykštu, bet liaudies išmintis byloja: „Vargas laužo net geležį.“ Buvo vis sunkiau, nes vokiečių apetitas pinigams augo kaip ant mielių. Tada vienos iš karinių krautuvių vedėjas tapo mūsų „draugu“ ir pagrindiniu prekių tiekėju. Jis padidino užsakymus kariniams tiekėjams tiek, kad produktų užteko ir mūsų daliai. Atsirado ir kita galimybė gauti maisto prekių, bet jau oficialiu keliu. „Kultūringi antžmogiai“ sugalvojo: už kiekvieną cukraus ar druskos maišą jie reikalavo carinės auksinės penkrublės, kitą kainos dalį reikėdavo primokėti vokiečių markėmis.

Tuo būdu jie vienu šūviu nušaudavo du zuikus: surinkdavo užslėptą auksą ir gerai uždirbdavo. Žydų krautuvių šeiminkams tekdavo apkeliauti kaimyninius lietuvių kaimus ir supirkinėti iš valstiečių carines raudonojo aukso penkrubles už didelę kainą. Tuo pačiu valstiečiai iš krautuvininkų gaudavo druskos ir cukraus. „Aukštakultūre“ vokiečių valdžia į maisto prekes keitė ir spalvotuosius metalus, taip iššlavė iš miesto varį, bronzą, žalvarį ir kitus brangesnius metalus“ (Šaikos Zarkino prisiminimai, versta iš rusų kalbos, [www.bacjrr.org/sarkin.htm](http://www.bacjrr.org/sarkin.htm)).

Ištrauka iš knygos „Ukmergės žydų bendruomenės istorija“, sudarytojas Julius Zareckas

## „Gaono kodo“ autoriui neįdomūs tie, kuriems įdomi žydų istorija

Atkelta iš 7 p.

Nesmagiai pasijutau, kai radau romane savo tekstų ištraukas iš knygėlės skyrių „Istorijos fragmentai“, „Apie istoriją – per želviečių atmintį“, „Mažo miestelio – dideli žmonės“, skelbtų periodinėje spaudoje, internete... Pasijutom ne itin gerai. Buvo nesmagu... Taip ir likosi.

Kiti, perskaitę romaną, nesmagiai pasijuto dėl to, kad autorius mūsų miestelį vaizduoja ne visai toki, koks yra: su apleistom žydų kapinėm (už jų priežiūrą atvykę iševijoję žydai ne kartą dėkojo Želvos seniūnijai), su „betoniniu stulpeliu“ Nobelio premijos laureatui, su nieko apie Želvos žydus nežinančiom moterėlėm, su beveik tokia pat gimnazijos direktore...

Autorius tikrai nematė žydų kapelių, nes jo nepastebėtas liko mokinių ant šlaito akmenukais išrašytas žodis „Nepamiršk“...

Kaip viena iš Želvos žydų istorijos tyrinėtojų ir viešintojų, kukliai galėčiau pridurti, kad autorius per intensyviai, kaip pats teigia, internetiniuose žinių portaluose žinių apie Želvą studijas galėjo klaidingai pateikti kai kuriuos faktus.

Želvos gimnazijos muziejus niekada nesiejo Želvos su Antazelve, nes gyvenvietė nuo XVI a. vadinta Pozelva, o iševijoję žydai ją įvardijo Padzelve, Zelve. Mums priklauso Pozelvos pradžios atradimas. Randame ir kitų nelabai tikrovę atitinkančių detalių... Nepritariam teiginiui, kad XVI amžiuje išvaryti iš Vokietijos žemių žydai apsigyveno Aukštaitijoje. Kaip mums teigė mūsų bičiulis Fernando Klabin iš Rumunijos, jie viduramžiais buvo išvaryti iš Vokietijos žemių ir apsigyveno Rytų Europoje – Lenkijoje,

Lietuvoje, Baltarusijoje, Rusijoje.

Toliau skaitydami randame įdomių dalykų – „keli baltaraiščiai antikomunistai“. Iš tikrųjų jų buvo 24 – vietinių miestelėnų ir valstiečių, keletas policininkų iš Ukmergės. Jie nelaukė savęs antikomunistais – tiesiog buvo pikti ir žiaurūs žmonės (o mums patiko autoriaus žodis „antikomunistas“!).

Gal kiek ir nustebo, kad autorius, matyt, nebuvo Želvoje. Kitaip nebūtų teigęs, kad Želvos žemėlapis (mūsų atkurtas senosios Želvos planas) yra prie Želvos savivaldybės, o iš tikrųjų – šalia sinagogos, kad mūsų skulptūrinis ženklas Nobelio premijos laureatui Aronui Klugui – ne „paprastas betoninis stulpelis su atversta knyga ir ant jo uždėtu didinamuoju stiklu“ (psl. 54), arba „raudona granitinė skulptūra vaizduoja šešiakampę koloną“ (psl. 141).

Tokie apibūdinimai nepatinca mums, projekto autorėms R. Povylienei ir Z. Kriaučiūnienei. Nepatiktų ir mūsų skulptoriui V. Ramoškai, kuris nėra „Želvos išveis“ – menininkas yra šio krašto žmogus. O iš tikrųjų skulptūrinis ženklas – stora juodo granito knyga su lupa viršuje, vaizduojanti ilgą laureato gyvenimo bei mokslo ieškojimų ir atradimų kelią (Z. Kriaučiūniene, R. Povylienė, „Kai nebeliuka net vardų“).

Taip pat nustebo dėl teiginio, kad XVIII a. Želvoje gyveno pasaulio žydų bendruomenei žinomo žmogaus, Vilniaus išminčiaus, Kabalos, Talmudo komentatoriaus Eljahu Zalmano Gaono brolis. Mums iš pono Weiss (JAV) atsiųstos informacijos žinoma, kad Pozelvoje 1725 m. gimęs Padzelvės Mošė, vėliau labai išmintingas žmogus, pasižymėjęs mokslo žinių



Želvoje – čia gyvenusių žydų atminimo ženklai.

universalumu, išsilavinimu, buvo Vilniaus Gaono brolijos narys. Jo palikuonis – Aviva Neman, gyvenęs Izraelyje. Taigi, teigti Želvoje gyvenus Gaono brolių gal būtų per drąsu...

Perskaitę romaną atsidūstame... Dėkui autoriui už įdomų kūrinį, labai norėtume pakviesti į Želvą kartu pasklaidyti romano puslapių, padiskutuoti. Nors esame ir kaimiečiai, bet nemėgstame, kai mus laiko neišmanėliais.

Želvos žydų istoriją gaivinome 5 projektais, ją kūrėme su senaisiais miestelio ir kaimų gyventojais iš jų prisiminimų, iš atvykstančių litvakų pasakojimų ir laiškų, iš senų nuotraukų, iš archyvinės

medžiagos, o žydų gyvensenos, būties ir likimo fragmentus sudėjome į penkias knygas apie Želvą, atminties ženklus, sukurtas tradicijas. „Gaono kodo“ autorius padarė daug – pradėdamas siužetą nuo Želvos, kartu su savo herojais vedė mus į platųjį pasaulį, su jais tarsi pabuvojom šalyse, kuriose nebuvo. Gaila, kad padaręs tiek daug neatrado laiko padėkoti tiems, be kurių darbo kūrinys nebūtų toks, koks jis yra dabar.

## Gyvenimą paskyrė žmonių dvasiškumo ugdymui

Atkelta iš 7 p.

Tuo pat metu dirbo pastoracinį darbą. Kadangi tam neturėjo leidimo, Krasnojarsko srities teismas 1959 m. nubaudė jį dar 2 metams laisvės atėmimo. Į Lietuvą grįžo 1961 m. Kunigavo Onuškėje, Dusmenyse, Birštone, Stakliškėse.

Mirė 1987 m. birželio 23 d. Širvintose, palaidotas Bagašlaviškio bažnyčios šventoriuje.

2002 m. išleista kunigo M. M. Petkevičiaus eilėraščių, pamokslų, laiškų knyga „Karalius man paliko kelią“.

„Likimas mums suteikė galimybę savo gyvenimo kely sutikti nuostabią asmenybę a. a. Marijoną Petkevičių.“

Atvykęs į Punią jaunas, pilnas energijos ir kilnių idėjų kunigas aktyviai įsitraukė į įvairiapusį veiklą. Greitai patraukė jaunimą, moksleivius, pagyvenusius žmones savo prasmingais pamokslais, pastoracine veikla, artimu bendravimu. Jis mylėjo žmones. Palaikė ryšius su partizanais, teikė jiems religinius pataravimus. Aktyvus, žmonių gerbiamas ir mylimas kunigas buvo raktis saugumui. Jį nuolat persekiojo.

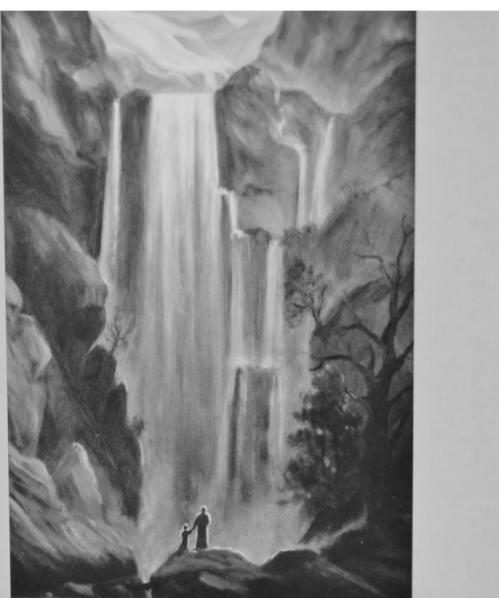
Tai jausdamas dažnai keisdavo parapijas, tačiau jį visur surasdavo. Žuvusio partizano slaptų laidotu-

vių metu, kuriose dalyvavo kunigas M. Petkevičius, daryta nuotrauka pateko į saugumo rankas. Daiktinis įrodymas – jau neįmanoma buvo išsiteisinti.

Teko važiuoti į Vorkutą, į anglies kasyklas ilgiems nelaisvės metams. Sibire taip pat aktyviai tęsė pastoracinį darbą tarp ištremtųjų lietuvių.

Laisvu nuo darbo metu per šalčius, pūgas taiga motociklu nuvažiuodavo šimtus kilometrų. Tremtiniams teikdavo religinius pataravimus – klausydavo išpažinčių, aukodavo šv. Mišias, sakydavo pamokslus, rengdavo rekolekcijas, Kūčias.

Sibiro šalčiai pakirto sveikatą, susirgo sunkia astmos forma, kuri sutrumpino jo gyvenimą. Jo baismės laiką trumpino. Tačiau,



Kun. Mykolas Marijonas Petkevičius

KARALIUS  
MAN PALIKO KELIĄ



Kunigas M. M. Petkevičius.

sklaida, didelė teigiama įtaka išliko visam laikui“, – rašo buvusi parapijietė, pokariu gyvenusi Alytaus rajone, Puniuje, o šiuo metu vilnietė J. Senutaitė.

Parengė Vilma Nemunaitienė